

Hvordan kalven blir til kvige og ku

– en fortelling om dagliglivet til norske kuer!

(Målgruppe: Barn 6-11 år og voksne tilhørere)

En liten kalv er født! Er ku og kalv heldige, har fødselen skjedd i en egen fødebinge med mye halm på golvet. Så fort kalven er kommet ut av kroppen til mor, vil kua reise seg og slikke kalven rein for fostervann og fosterhinner. Kalven rister på hodet og rauter. Og ikke lenge etter vil den prøve å reise seg for første gang. Det er ikke lett å holde orden på fire lange tynne bein!

Det aller beste er hvis kalven på egen hånd greier å leite seg fram til juret på kua og finne en av spenene og sugе i seg lunken kumjølк. Men ofte er juret veldig stort og hardt og kalven litt klønete, så hjelp fra folk er nødvendig. I løpet av første levedøgn må kalven få 4-5 liter med råmjølк fordelt på flere porsjoner. Det er veldig viktig at alle nyfødte, enten det er kalv, føll, lam eller baby, får råmjølк så tidlig som mulig etter fødsel. Råmjølк er den aller første mjølka som blir laget i juret etter en fødsel og er helt spesiell. Mjølka er gul og ”klissete” og inneholder mange viktige næringsstoff som alle nyfødte trenger.

En nyfødt kalv veier 30-40 kg. (Det samme som mange 3. klassebarn!) Og ei voksen ku veier gjerne rundt 600 kg. Hvis mor til kalven er ei mjølkeku, er ikke mor og kalv sammen særlig lenge.

Mjølkekuer har vi for at de skal produsere mjølk som levers til meieriet. På meieriet blir mjølka tappet i mjølkekartonger som vi kan kjøpe i butikken. Eller mjølka blir brukt til å lage ost og smør. Mjølkeku-kalver blir etter fødselen satt i egne kalvebinge, og får mjølk av store tåteflasker den første tiden. Etter hvert lærer de seg å drikke mjølk fra bøtte. Og når kalven er noen uker gammel, blir den flyttet til en større bingje og kan være sammen med andre jevngamle kalver.

Kalver liker godt å være flere sammen. Og det er viktig at folk som steller i fjøset har tid til å gi kalvene masse klapp, prat og oppmerksomhet. Kalver som er mye sammen med folk, gjerne unger, som oppfører seg rolig, trygt og vennlig, blir glade og fornøyde kalver som seinere vil bli kloke og fornuftige voksne kuer.

Voksne kuer har fire mager og mange mikrober i vomma som hjelper til å ”spise” gras, høy og halm. Den nyfødte kalven har foreløpig kun en mage (som kalles løpen) og må i starten av livet bare få mjølk slik som alle nyfødte pattedyr. De første leveukene drikker kalven mjølk mange ganger om dagen. Men etter en måned begynner okse- eller kvigekalven å bli nysgjerrig på både kraftfôr (kornblanding av både bygg, hvete, soya og mye annet), høy og gras. Og i løpet av de 6 første levemånedene utvikles kalvemagen til å bli en drøvtyggermage. Og når kalven er 6 måneder, slutter vi å kalle kalven kalv, men ungdyr.

Kalver som det her er fortalt om, har mor som er mjølkeku. Vi har to typer med kuer. Det er mjølkekuer og ammekuer. Mjølkekuer har som hovedoppgave å lage masse mjølk i juret og må bli mjølket regelmessig. Og mjølk i juret blir det ikke før en kalv er født. (Det er en ”biologisk lov”.) Mjølkekuene står enten bundet på en bås eller går rundt i et løsdriftfjøs. Felles er at de blir mjølket morgen og kveld. Kuene blir mjølket med en mjølkemaskin som er konstruert slik at den etterligner kalvens måte å suge mjølk ut av juret. Mjølkemaskinen har 4 spenekopper som ved hjelp av vakum suger seg fast på spenene og i løpet av 3-5 minutter er juret tømt. Det er ikke uvanlig å mjølke ut 10 liter fra juret per mjølking. 10 liter er det samme som en full vaskebøtte. Noen kuer produserer mer enn 30 liter mjølk på et døgn. Mjølkemaskinen er koblet på rør som går over i en stor mjølketank. Flere ganger i uka kommer det tankbil fra meieriet som henter mjølka. Siden mjølkekuer er spesialisert til å lage mye mjølk, mye mer enn kalven hennes greier å drikke opp, må mjølkekuer, som har fått en kalv, veldig raskt tilbake ”på jobb”. Mjølka kuene lager er viktig for at bonden skal tjene penger av arbeidet sitt. De aller fleste mjølkekuene i Norge kalles NRF. Det betyr norsk rødt fe. Vi har også noen gamle norske kuraser. Mest kjent er nok telemarksku og ”sidet trønder og nordlandsfe”.

Kuer som mjølker mye, er nesten alltid sultne. Ei ku kan på en dag drikke 100 liter med vann, spise 5 -10 kg kraftfôr og gjerne jafse i seg 30 -40 kg (like mye som en 10-åring veier) med rundballegras. Kuer liker å gjøre det samme hver dag. Ete, bli mjølket og ligge å kvile. I alle kvilepauser tygger kuene drøv. Det ser ut som tyggegummityggning. Det som skjer er at kuene tygger maten sin to ganger. Når de står ved forbrettet og eter, eller er ute og beiter, er det om å gjøre å få i seg mye mat og graset blir veldig dårlig tygget. Men når kua, akkurat som andre drøvtyggere (sau, geit, rådyr og elg), legger seg ned, kommer små klumper/baller av maten opp fra vomma og må tygges en gang til. Besøk et fjøs, for eksempel om formiddagen, når det er stille og rolig og studer/tell hvor mange kuer som drøvtygger. Fornøyde drøvtyggende kuer har ikke hørt om stress.

Men noen kalver slipper å bli satt i egen bingje og drikke mjølk fra store tåteflasker. Det er kalver som har mødre som er ammekuer. Ammekuer tilhører som regel kuraser som vi først

og fremst har fordi de er store og har mange muskler på kroppen. Disse storferasene kalles kjøttfé, og vi har dem for at de skal produsere ekstra godt kjøtt. Mange av rasene kommer fra andre land. Fra Frankrike kommer Charolais, fra England Hereford, og fra Skottland Aberdeen Angus og Highland cattle. Disse kuene lager heller ikke så mye mjølk, bare det som kalven trenger for å vokse godt de første levemånedene. Siden disse kuene ikke skal mjølkes morgen og kveld, kan de om sommeren gå på beite sammen med kalvene sine både i skogen, hvis det er gode gjerder, og på fjellet. Av og til går det også en okse sammen med ammekuen. Da blir det forhåpentligvis født nye kalver 9 måneder seinere.

Kalver er kalv fra fødsel til de er et halvt år. Deretter kalles de ungdyr. I alderen 6 måneder til et år kalles de små ungdyr, deretter store ungdyr. Kukulven kalles nå kvige. Og når kviga er litt over et år, kan hun bli drektig. Det vanligste er at kviga blir parret eller inseminert rundt 15 måneder, og blir mor for første gang når hun er to år gammel. Når kviga har fått sin første kalv, er hun blitt ku. Etter det pleier kua å få en kalv i året i mange år framover. De fleste kuer får fra 5 til 8 kalver, og blir gjerne fra 7 til 10 år.

De aller fleste oksekalver som blir født, blir som store sendt til slakteriet og blir biff, stek, indrefilet m.m. Men fram til da, lever de et greit liv. Først som små kalver i egne kalvebinger og seinere i egne binger sammen med jevnstore ungoxer. Mange okser blir ikke sendt til slakteriet før de nærmer seg to år, og veier da mellom 600 og 800 kg. Mange unger (og voksne) tror at alle okser har horn. Slik er det ikke. Noen storferaser har ikke anlegg for horn (akkurat som noen har krøllete hår, noen har brune øyne m.m.). Hos andre raser er horn vanlig både hos ku og okse. Svært mange kalver blir i dag avhornet. Det vil si at når de er små, kommer dyrlegen og fjerner de små hornanleggene. Det er minst farlig, både for de som steller dyra og for hele kuflokken, at ingen har horn. Så det beste rådet for å se forskjell på f.eks ungoxer og kviger er å se på dyra bakfra. Kikk under magen, både små oksekalver og store okser har tydelig tiss under buken, og under halen henger pungen.

Noen få oksekalver får lov til å leve i mange år og kan bli far til mange nye kalver. Det er kalver som har foreldre med gode avls- og produksjonsresultater. (I årevis har ”husdyrkontrollen” skrevet opp alt som skjer. Fra alle fjøs er det opplysninger om hvor mye kuene mjølker per måned, når kalvene blir født, når og hvorfor ei kua har vært sjuk og evt. hatt besøk av dyrlege.) Geno – avlsorganisasjonen for storfe, har god oversikt over hvilke oksekalver som har fått lov til å bli avlsokser og hvor flinke og sunne døtrene til de ulike avlsoksene har vært. Oksekalver som blir plukket ut som mulige nye avlsokser, blir testet gjennom hele oppveksten. De må være friske og sunne, vokse passe fort og ete passe mye. Og de må ha godt humør. Hvert år blir rundt 100 okser godkjent til å bli far. De får bilde og omtale i Genos oksekatalog. Disse oksene blir samlet på oksestasjonen Store Ree i Stange og blir tappet for sæd flere ganger i uka. Sæddosene blir lagt i tynne rør og frosset ned, og etter hvert sendt til dyrleger og inseminører over hele landet.

Så når ei mjølkeku viser brunst; det vil si, har lyst til å parre seg, må bonden ringe til dyrlegen. Dyrlegen tar med seg insemineringskofferten sin med sæd fra oxen som bonden har bestemt skal bli far til kalven og legger sæden inn i kuas livmorhals. Og går det greit, begynner et lite foster å vokse i kuas livmor. Og etter ni måneder vil en ny liten kalv bli født. Og med det er vi tilbake til begynnelsen på denne fortellingen om dagliglivet til norske kuer.

November 2008

Sidsel Røhnbæk, Leder i Forum for Norske 4H-gårder (FNG)